

Haití, un terratrèmol que dura segles

Notes per entendre el què passa a Haití, un any després del terratrèmol i més enllàⁱ

Iolanda Fresnillo
Observatori del Deute en la Globalització

Gener 2011

1. HAITÍ ABANS DEL TERRATRÈMOL: EL PAÍS MÉS POBRE DE L'HEMISFERI NORD

Haití era, i és, el país més pobre de l'hemisferi nord, amb el **78% de la població vivint amb menys de 2 dòlars al dia** i prop del 54 % vivint amb menys d'1 dòlar al diaⁱⁱ. La seva economia es trobava en estat de fallida ja abans del terratrèmol, les infraestructures socials eren pràcticament inexistents i l'atur s'havia convertit en un problema crònic (s'estima que abans de terratrèmol, un 70% de la població tenia llocs de treball inestables en l'economia informal, com a llocs de venda al carrer o treballs per jornades puntuals).

Els serveis socials no arribaven a la població: **un 45% no tenia accés a l'aigua potable i un 40% no tenia accés a l'atenció sanitària bàsica**. El problema social més seriós d'Haití és l'enorme desigualtat social entre una majoria de població negra criolla empobrida i una minoria de població mulata, de parla francesa, que representa només un 1% i que té gairebé la meitat de la riquesa del paísⁱⁱⁱ.

A aquesta fràgil situació, cal sumar-li la greu **desforestació** que ha patit l'illa i la manca de recursos per combatre-la, que ha deixat el país en una situació de màxima vulnerabilitat davant les tempestes tropicals. Haití es troba situat en una zona d'huracans i pateix pluges severes de juny a octubre. Les sequeres periòdiques afecten el país, que s'ha vist seriosament afectat també per inundacions i terratrèmols en diferents ocasions. **Dos terços de la població haitiana depenen de l'agricultura**, principalment amb cultius de subsistència a petita escala, i és altament vulnerable al dany dels freqüents desastres naturals.

2. EL DIA QUE LA TERRA VA TREMOLAR SOTA HAITÍ

El dia 12 de gener de 2010 es produeix un terratrèmol 7,2 en l'escala de Richter a les 16.53 hora local, amb l'epicentre a 15 KM de la capital haitiana, Port-au-Prince. El sisme deixa a Haití entre 220.000 i 300.000 persones mortes segons les fonts. Les Nacions Unides calculen que **més de 2 milions de persones (una quarta part de la població) es van veure directament afectades** pel terratrèmol del 12 de gener de 2010.

El Govern estima que un total de 188.383 edificis van ser destruïts o van patir danys greus. Es calcula que el terratrèmol va causar 19.000.000 de metres cúbics de runa que han de retirar-se i que, fins ara, s'ha estat fent de forma pràcticament manual. Segons la Plataforma Haitiana per un Desenvolupament Alternatiu (PAPDA), el terratrèmol va provocar una pèrdua del 120% del PIB haitià^{iv}. **Encara avui més d'un milió i mig de persones no tenen llar** i viuen en campaments improvisats. L'ONU calcula que hi ha més de 1.000 assentaments improvisats a Port-au-Prince, Jacmel, Leogane, Petit i Grand Goave.

3. UNA CATÀSTROFE NATURAL?

La magnitud de destrucció després d'un fenomen natural com el terratrèmol del passat 12 de gener de 2010 a Haití no es determina només per la magnitud o l'amplitud del sisme, sinó, i sobretot, pel nivell d'empobriment de la regió. Segons el Servei Geològic d'Estats Units, **cada any es produeixen en el món uns 50 moviments sísmics de magnitud similar** al registrat l'any passat a Haití, i en molt poques ocasions s'arriba al grau de destrucció i

devastació registrats a Haití. Així, si bé l'origen de la catàstrofe pot ser natural, però els seus efectes no ho són, tenen en el seu origen decisions humanes, les que permeten que la població visqui en condicions d'empobriment^v.

4. ARRELS HISTÒRIQUES DE LA TRAGÈDIA HAITIANA

Els països rics tenim un **deute històric, social, ecològic, cultural i polític** molt important i incommensurable amb Haití, **un país marcat pel passat colonial i les contínues ingerències occidentals**. El primer dels països d'Amèrica Llatina en aconseguir la independència, després de la revolta de la població esclava d'origen africà, ha patit una llarga història d'invasions i ingerències que han marcat la configuració de les seves institucions i l'evolució de la seva economia, així com a les vides dels haitians i haitianes.

El car llegat del colonialisme

La història que coneixem d'Haití va començar amb **dos segles de colonització espanyola** (1492-1697), durant els que es va explotar fins a la seva pràctica desaparició el poble aborigen dels Taínos, amb l'únic objectiu d'apropiar-se de l'or i la plata que aquests extreien de les mines haitianes. La història va seguir amb la **colonització francesa** (1697-1804), que va estendre el **treball esclau de 450.000 africans** que van dur per la força a Haití per treballar en les plantacions de canya de sucre (el 75% de la producció mundial de sucre de l'època provenia d'Haití) i fustes (van desforestar el 50% dels boscos de les valls).

La revolta dels esclaus al 1804 va donar lloc al **primer país lliure d'Amèrica Llatina**. El cost de la independència pels haitians va ser molt elevat. **Al 1825 França va imposar un deute de 150 milions de francs or** (l'equivalent avui en dia són 22.000 milions de dòlars^{vi}) com a preu per reconèixer la independència. Durant la independència, les classes dominants van seguir mantenint el sistema de grans plantacions i exportació de fusta i canya de sucre, per tal de pagar aquest deute, que no es va acabar de pagar fins a 1947.

A principis del segle XX Haití era de nou ocupat, aquest cop pels Estats Units (1915-1934), amb l'excusa de pacificar el país i l'objectiu de cobrar els deutes del Citibank i canviar una llei constitucional que prohibia la venda de les plantacions a estrangers. La Constitució haitiana va ser rescrita i les empreses nord-americanes es van fer amb la propietat de grans plantacions, amb el que no només es desposseïa als haitians de la seva pròpia terra, sinó que intensificava el procés de desforestació. **L'ocupació d'EUA** va deixar entre 15.000 i 30.000 haitians morts i una **economia totalment dirigida a les necessitats del mercat nord-americà**^{vii}.

Sota la mà de ferro dels Duvalier

Pocs anys més tard (1957), François Duvalier i el seu fill, Jean-Claude, van governar amb mà de ferro el país fins a 1971 i 1986, respectivament. Les dictadures de "Papa Doc" y "Baby Doc", com es coneix als Duvalier, van deixar **més de 30.000 persones assassinades**. Estats Units, però també França i altres Estats occidentals, van donar suport econòmic i polític a la dictadura com a contrapès a la Cuba comunista a la regió.

El deute extern d'Haití es va multiplicar per 17,5 entre 1957 i 1986 durant les dictadures dels Duvalier. El cas del deute acumulat pels Duvalier en nom de l'Estat haitià és un cas clar de **deute odiós**. Els crèdits van ser utilitzats per a perpetuar-se al poder, sovint mitjançant la repressió de la ciutadania, i per a incrementar l'enriquiment personal dels dictadors. Al moment de la caiguda de Jean Claude Duvalier, el deute del país era de 750 milions de dòlars, i la fortuna de la família Duvalier, dipositada a bancs occidentals, de 900 milions de dòlars. Al 1988 una Cort del Districte de Miami va dictaminar que Jean Claude Duvalier havia "malversat més de 504 milions de fons públics". Actualment existeix un procés davant la justícia Suïssa per a la restitució a l'Estat haitià dels fons mal adquirits durant la dictadura dels Duvalier i dipositats en bancs suïssos. El govern de Suïssa ha aprovat recentment una nova legislació que permetria la repatriació a Haití de fins a 5,8 milions de dòlars, però els bancs es resisteixen a tornar els fons robats.

El miratge democràtic

Jean-Bertrand Aristide, va ser escollit president al desembre de 1990 i destituït després d'un cop d'Estat al 1991. Aristide va tornar a Haití i al poder recolzat per la comunitat internacional al 1994, convertint-se en el principal valedor de les polítiques del FMI i Banc

Mundial, que oferien préstecs a Haití a canvi de profundes reformes neoliberals (veure més endavant). El gir a l'esquerra d'Aristide a partir del seu 3r mandat al 2001 va suposar la seva destitució al 2004, novament instigada per les potències occidentals.

Des de 2004 les tropes de Nacions Unides ocupen el país sota el mandat de la Missió de NNUU per l'Estabilització d'Haití (**MINUSTAH**). Els darrers 6 anys el poble haitià ha viscut un creixent procés de militarització, amb forta repressió dels moviments estudiantil i camperol, així com a continuades violacions dels drets humans perpetrades forces de "pacificació".

Haití i el terratrèmol neoliberal

Potser l'efecte més nociu de la colonització va ser el deixar en la ment dels antics esclaus el model productiu de la plantació: grans explotacions produint per al mercat mundial els productes que aquest li demanava. Aquest **model econòmic que mira al mercat internacional** més que a les necessitats de la població local es consolida al llarg dels segles i es profunditza a partir de la dècada dels 80 amb el procés de liberalització i d'ajustament estructural controlat pel FMI i el Banc Mundial^{viii}. És un model que no només **amença la sobirania alimentària** dels haitians, sinó que suposa una **alta dependència econòmica** de l'exterior i ha suposat la **desforestació** del 86% del territori.

La difícil situació econòmica del país al final de la dictadura del Jean Claude Duvalier va fer que aquest, al igual que governs posteriors, acudissin a les Institucions Financeres Internacionals a la recerca de crèdits. **Tant el FMI com el Banc Mundial van condicionar les seves ajudes econòmiques a l'aplicació de les mesures** com l'eliminació de restriccions quantitatives a la importació d'aliments, disminució de les tarifes duaneres d'aquestes importacions, estimular la producció de productes per a l'exportació, eliminació de taxes a les exportacions. La principal conseqüència d'aquestes mesures serà la **destrucció del teixit agrícola haitià**, especialment del cultiu de l'arròs, al convertir-se Haití en un destí privilegiat dels excedents agrícoles d'EUA, que després de les mesures adoptades es poden vendre, a preus subvencionats i sense obstacles, en els mercats haitians.

Aquest procés ha portat a Haití a ser el país més obert a nivell comercial d'Amèrica Llatina. La major part dels productes agropecuaris bàsics com l'arròs tenen un aranzel zero. **Si fins a la dècada dels 70 Haití va ser autosuficient en arròs, que és la base de l'alimentació de la seva població, actualment depèn de les importacions d'aquest i altres cereals.** L'any 2004 la producció local va cobrir només el 43% de la disponibilitat alimentària nacional, i la resta va ser cobert amb importacions (52%) i ajuda alimentària (5%).

Al 2008 es va donar una alça desmesurada en els preus dels aliments, provocada per l'especulació financera i l'increment de sòl dedicat a la producció d'agrocombustibles. Aquest increment de preus va provocar una **greu crisi alimentària a Haití**, així com la revolta de ciutadans i camperols. El reclam de suport als productors locals, per la necessària reforma agrària integral i la crida per una política de sobirania alimentària van estar en el centre de les protestes, que van ser durament reprimides per les forces de la MINUSTAH.

El procés de liberalització i ajustament ha continuat. Al 2005 el BM va atorgar un préstec de 46 M\$ destinat a la privatització de les empreses públiques d'aigua potable, electricitat, i ports i aeroports. Al juny de 2009 es va acordar un alleugeriment del deute d'Haití en el marc de la iniciativa per als països empobrits altament endeutats (HIPC per les sigles en anglès). L'acord va reduir el deute del país en prop de 1.200 M\$, però per aconseguir-ho Haití va haver de completar un programa de "creixement i reducció de la pobresa" monitoritzat per l'FMI. Aquest programa incloïa la privatització de l'empresa pública de telecomunicacions, que va comportar acomiadar a més de 3.000 treballadors, i la liberalització dels mercats públics.

5. LA RESPOSTA DAVANT DEL TERRATRÈMOL. NO ÉS OR TOT EL QUE LLUU

Cancel·lació de deute extern, un èxit de la societat civil

Entre 1995 i 2001 Haití va pagar més de 320 milions de dòlars en servei de deute, i el deute extern del país va arribar fins als 1.884 milions de dòlars de deute a finals 2008. Malgrat l'alleugeriment de deute de 1.200 milions de dòlars acordat pel Club de París al juliol de 2009 en el marc de la iniciativa HIPC, i que havia suposat dures mesures d'ajustament estructural per a la ciutadania d'Haití, **al gener de 2010 el deute haitià ascendia encara a 891**

milions de dòlars, principalment amb institucions com el FMI, el Banc Interamericà de Desenvolupament (BID) o el Banc Mundial, i països com Taiwan o Veneçuela.

La societat civil internacional va clamar després del terratrèmol per una **cancel·lació total i incondicional del deute d'Haití**. Banc Mundial, BID, Taiwan, Veneçuela i altres creditors bilaterals han anunciat al llarg del darrer any cancel·lacions de fins al 100% del deute haitià. Al gener de 2010, Haití tenia pendent amb el Govern espanyol un deute extern de 27,6 milions d'euros. Tot i que la cancel·lació d'aquest deute s'havia acordat al juliol de 2009, no s'havia fet efectiva. La Campanya Qui deu a Qui? i més de 50 ONGs catalanes i de l'Estat espanyol van reclamar al govern la "cancel·lació del 100% del deute, sense condicions, i no de forma parcial ni en el marc d'un acord de conversió de deute". També alguns partits polítics i 82 ajuntaments de tot l'Estat es van sumar a la proposta de les ONG. La cancel·lació, sense condicions com s'havia reclamat, es va fer efectiva el passat mes de juliol de 2010, un any més tard de ser aprovada^{ix}.

La "generosa" resposta de la comunitat internacional

La resposta de la comunitat internacional davant del terratrèmol, tant a nivell d'enviament d'ajuda humanitària d'emergència com a nivell de promeses d'ajuda per a la reconstrucció, va ser immediata. Però **no totes les promeses fetes en els moments posteriors al terratrèmol s'han convertit en compromisos fermes ni en desemborsaments efectius**.

La Conferència de Donants de Nova York del passat març de 2010 va comprometre 5 mil milions de dòlars d'ajuda per Haití per als propers 2 anys. Les ajudes promeses més enllà de 2011 arriben fins a poc més de 10 mil milions de dòlars segons la Comissió Interina de Reconstrucció d'Haití (CIRH)^x.

Aquestes ajudes promeses **no són totes addicionals**, ja que inclouen el reciclatge en ajuda a la reconstrucció de fins a 873 milions van ser compromesos abans del terratrèmol. En el cas espanyol, segons la CIRH, dels 149 milions compromesos per 2010, 86 milions corresponen a compromisos previs a la tragèdia, i tan sols 63 milions corresponen a nous fons.

Es calcula que **només un 10% de les ajudes institucionals per a la reconstrucció promeses per al bienni 2010/2011 han estat desemborsades** (897 milions de dòlars dels 5.700 promesos). L'enviat especial de Nacions Unides per Haití va fer un anàlisi el passat novembre en el que es revelava que el rati de desemborsament entre els principals donants estava al voltant del 42,3% al 2010^{xi}. Aquests 897 milions \$ (que només inclouen l'ajuda a la reconstrucció i no l'ajuda d'emergència humanitària) s'han desemborsat per quatre canals:

- 200,3 milions \$ en suport pressupostari al Govern haitià
- 209,3 milions \$ en fons multilaterals a través de Nacions Unides, el Banc Interamericà de Desenvolupament i el Banc Mundial a través del Fons de Reconstrucció d'Haití
- 359,1 milions \$ en donacions al Govern, agències multilaterals, ONGs i contractistes privats
- 128,3 milions \$ en nous crèdits al Govern (principalment crèdit del FMI de 114 milions \$)

Espanya ha estat un dels governs en desemborsar la totalitat de l'ajuda d'emergència compromesa (61,58 milions d'euros) així com el 105 % de l'ajuda per la reconstrucció. Dels 346 milions compromisos fins a 2013, s'han lliurat ja 106 milions d'euros, més del que corresponia a 2010.

En el primer mes després del terratrèmol les **ONG espanyoles van recaudar**, segons dades de l'Associació Espanyola de Fundraising), **uns 72 milions d'euros d'aportacions de la societat espanyola**, superant l'ajuda d'emergència del propi govern espanyol.

L'ajuda més enverinada – ajuda alimentària

Tot i que el terratrèmol no va afectar la producció agrícola, sí que va tenir efectes molt negatius en la distribució d'aliments. A més, en els primers mesos després del terratrèmol les famílies camperoles advertien que l'èxode de persones de la capital i altres ciutats afectades pel terratrèmol al camp estava portant al consum de llavors que es guardaven per la sembra. Davant aquesta situació les organitzacions i plataformes haitianes van començar a posar en marxa propostes com la distribució de llavors de cicle curt, evitant així la pèrdua de llavors locals i ecològiques. Però la resposta dels grans donants no ha estat tant positiva: en lloc d'utilitzar els recursos per a comprar aliments als productors locals o regions properes, aquests

prefereixen **utilitzar la tragèdia del poble haitià per a desfer-se d'excedents agrícoles**, enviant tones d'aliments que suposen més competència per als pagesos haitians i de la regió.

En aquest àmbit, el capítol més greu el va protagonitzar **Monsanto** el passat maig de 2010^{xii}. El gegant de l'agroindústria va decidir enviar gairebé 500 tones de **llavors trangèniques** als camperols locals que, en cas d'acceptar-les i abandonar les llavors locals tradicionals, perden la capacitat de conservar la llavor per als següents anys depenent de les llavors de Monsanto a futur així com dels pesticides i fertilitzants que comercialitza la pròpia transnacional. Els camperols es van manifestar el 26 de maig contra aquesta ajuda enverinada sent reprimits durament per les forces de la Minustah.

El control de la reconstrucció ... i el futur d'Haití^{xiii}

El passat 31 de març va tenir lloc a la seu de Nacions Unides a Nova York la "**Conferència Internacional de Donants per un nou futur per a Haití**", en la qual 150 països i institucions internacionals es van reunir per dissenyar conjuntament la reconstrucció d'Haití. En aquesta reunió el Govern haitià, a través del president Préval, va presentar el "Pla d'Acció per a la Recuperació i el Desenvolupament Nacional". **La societat civil haitiana, activa des del primer moment després del terratrèmol, no ha estat informada del Pla ni convidada a la Conferència de Donants.** De la Conferència va sortir el compromís dels donants (mig centenar de països) d'acceptar aquest pla com a full de ruta per als propers 3 anys i es va crear la Comissió Interina per a la Reconstrucció d'Haití (CIRH), presidida conjuntament pel primer ministre haitià Jean Max Bellerive i l'expresident nord-americà Bill Clinton. La CIRH està composta per aquells donants que superen els 100 milions de dòlars de donació, principalment Estats Units, alguns països de la Unió Europea com Espanya o França, Brasil, Veneçuela, el Banc Interamericà de Desenvolupament, el Banc Mundial i l'FMI.

Per a donar via lliure a la CIRH el Parlament haitià va haver d'aprovar la Llei d'Emergència, per la qual s'anul·len els poders del Parlament durant 18 mesos, concedint poders extraordinaris al govern de Préval i a la CIRH. La Llei d'Emergència va instaurar un **estat d'excepció** de facto, en què les garanties individuals, el dret a la manifestació i altres drets quedaven en suspensió. Aquesta comissió, creada per coordinar la reconstrucció d'Haití, s'ha fet amb les regnes del país i és la principal responsable, juntament amb el Govern de Préval, del lent ritme de desemborsament i execució de l'ajuda per a la reconstrucció.

Aquesta situació ha estat contestada per la societat civil haitiana als carrers, amb constants protestes. El creixent descontentament amb la gestió del Govern Préval del procés de reconstrucció, va portar a la comunitat internacional a pressionar per convocar eleccions abans de la fi del mandat del president Préval, al febrer de 2011. Les **eleccions**, previstes abans del terratrèmol pel 28 de febrer de 2010, es van celebrar finalment el passat 28 de novembre, amb nombroses denúncies d'irregularitats en el procés de presentació de candidats (diversos partits van ser exclosos, inclòs el de l'ex-president Aristide), el de votació (urnes plenes a primera hora del matí, difunts que van votar o ciutadans que no constaven a les llistes) i el de recompte. Els resultats, altament qüestionats per la ciutadania i part dels candidats, fan fora de la segona volta un dels candidats més populars –l'ex-cantant Martelly– per deixar pas a Jude Celestin, gendre de l'actual president Préval i candidat oficialista, i a la conservadora Mirlande Manigat. La segona volta es celebrarà el 16 de gener de 2011.

El Còlera, lluitant contracorrent^{xiv}

A finals d'octubre de 2010 es va detectar un brot de còlera a la zona rural de Artibonito, a uns 100 quilòmetres de la capital Port-au-Prince. Les informacions recollides pel Ministeri de Salut Pública i Població haitià recollides en un informe el passat 17 de desembre parlaven ja de **més de 2.500 persones mortes i desenes de milers hospitalitzades**. Segons l'informe els **afectats de còlera eren més de 115.000** i l'epidèmia s'havia estès al desembre a tot el país, inclosa la capital. L'epidèmia de còlera suposa haver de redoblar els esforços no només en l'àmbit estrictament sanitari i d'atenció als pacients, sinó de sanejament i potabilització de l'aigua, així com sensibilització a la població sobre l'epidèmia i les vies de contagi.

A més, el brot de còlera ha afegit tensions socials al conèixer-se la possibilitat, recollida per l'epidemiòleg francès Renaud Piarroux en un informe encarregat per les autoritats haitianes, que **l'origen de l'epidèmia** estigués al **campament nepalès de la MINUSTAH**. Nacions Unides van iniciar a mitjans de desembre una investigació sobre l'origen de l'epidèmia.

Els impactes del terratrèmol no són neutres: Les dones, entre les més perjudicades^{xv}

El terratrèmol ha suposat un **increment de les desigualtats** existents a Haití, en especial les desigualtats de gènere. Després de segles de discriminació de gènere, exposant les dones a elevats nivells de pobresa i violència, el desastre ha exacerbat aquesta situació. Com a altres països empobrits, les dones no només són majoria entre la població empobrida, sinó que són responsables de que una part important de la població cobreixin les seves necessitats bàsiques. Unes necessitats bàsiques encara més amenaçades després del terratrèmol, el que afegeix un pes extra en les responsabilitats de les dones en aquest àmbit. En l'àmbit de la salut, ja abans del terratrèmol la situació de les dones era d'alt risc. Només el 26% dels parts eren atesos per personal sanitari i la meitat de les dones no rebien atenció pre-natal, amb una alta mortalitat materna i infantil. I la situació s'ha agreujat després del terratrèmol.

La manca de seguretat, especialment a les ciutats, després del terratrèmol, ha afectat de forma molt greu a les dones. La manca d'estructures judicials (el 80% del sector judicial a Port-au-Prince va quedar severament afectat pel terratrèmol) fa gairebé impossible denunciar i condemnar els delictes de violació i violència masculista. Aquesta **violència masculista** ha estat present en els camps de refugiats des dels primers dies després del terratrèmol. De fet, Haití ha registrat un important increment de naixements als nou mesos del terratrèmol, dos terços dels quals han estat no desitjats, dels que fins a l'1% s'han donat a partir de violència sexual^{xvi}.

Tot i estar entre les més afectades, **les dones han estat sistemàticament excloses dels processos de presa de decisió i la definició del procés de reconstrucció** per part de les institucions haitianes.

ⁱ Text preparat per la campanya "Haití, un terratrèmol que dura segles. Campanya Catalunya amb Haití" que diverses ONG convoquen a Barcelona entre el 18 de gener i el 13 de febrer de 2011. Més informació a www.fcongq.org i premsa@fcongq.org

Fonts:

ⁱⁱ Banc Mundial <http://go.worldbank.org/GBX15JKM50>

ⁱⁱⁱ Intermon Oxfam <http://www.intermonoxfam.org/es/page.asp?id=3708>

^{iv} Plataforma Haitiana por un Desarrollo Alternativo - PAPDA http://www.papda.org/article.php?id_article=675

^v Carlos Gómez Gil, Universitat d'Alacant. Publicació "Haití" de la col·lecció Cuadernos AEXCID

^{vi} Comité Pour l'Annulation de la Dette du Tiers Monde - CADTM. <http://www.cadtm.org/Haiti?lang=es>

^{vii} Jubileo Sur Américas <http://www.jubileosuramericas.org/item-info.shtml?x=100190>; Periódico Diagonal <http://www.diagonalperiodico.net/Haiti-el-precio-de-la-libertad.html>

^{viii} Observatori del Deute en la Globalització: http://www.odg.cat/documents/deutes/b73_Haiti_IF_cat.pdf

^{ix} Campanya Qui deu a Qui? <http://quiendebeaquien.org/spip.php?article1699> i <http://quiendebeaquien.org/spip.php?article1901> ; PAPDA http://www.papda.org/article.php?id_article=675

^x Comissió Interina de Reconstrucció d'Haití <http://www.cirh.ht/sites/ihr/en/pledges/Pages/default.aspx>

^{xi} ReliefWeb <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900sid/EGUA-8BGSXY?OpenDocument>

^{xii} Via Campesina http://www.viacampesina.org/sp/index.php?option=com_content&view=article&id=1027:haiti-marcha-contra-monsanto-y-por-la-soberania-alimentaria&catid=47:no-a-las-transnacionales&Itemid=80

^{xiii} Jubileo Sur Américas / PAPDA <http://www.jubileosuramericas.org/item-info.shtml?x=100777>

^{xiv} Metges sense Fronteres <http://www.msf.es/noticia/2010/haiti-msf-ha-tratado-ya-mas-75000-pacientes-colera> i recull de notícies a Wikipèdia http://es.wikipedia.org/wiki/Brote_de_c%C3%B3lera_en_Hait%C3%AD_de_2010

^{xv} Gender Action <http://www.genderaction.org/publications/2010/gsr.pdf>

^{xvi} El País http://www.elpais.com/articulo/internacional/embarazos/disparan/Haiti/elpepuint/20101124elpepuint_12/Tes